

MOLNÁR JUDIT

A kortárs québeci angol nyelvű irodalom sajátosságai

A kortárs angol nyelvű québeci irodalom különleges és egyedi helyet foglal el Kanada, illetve Québec irodalmi térképén, bár ez az időszak kevésbé ismert mint a korábbi korszakok. Ez a megállapítás érvényes Kanada egészére és Québec tartományra egyaránt. E sajnálatos tény könnyebb megértéséhez egy rövid történelmi áttekintésre van szükségünk.

A Québec tartományban angol nyelven írott művek a kezdetektől fogva szerves részét alkották a kanadai irodalomnak. Frances Brooke regénye, a *The History of Emily Montague* (Emily Montague története)¹ 1769-ben jelent meg, melyről többen (köztük Douglas Daymond és Leslie Monkman²) azt vélik, hogy a québeci angol nyelvű irodalom első alkotása, de valójában az első észak-amerikai regénynek is tekinthető. Az élénk angol nyelvű irodalmi élet Québecben állandó jelleggel jelen volt és van; az 1940-es években Montreal Kanada egészének volt irodalmi központja. Ez alkalommal, a teljesség igénye nélkül,³ csak néhány korábbi írónak, költőnek a nevét említtem meg, melyek közül jó pár a magyar olvasók előtt sem ismeretlen. A montreali F. R. Scott (1899–1985), A. M. Klein (1909–1972), Irving Layton (1912–2006), Leonard Cohen (1934–2016) költők verseit lefordították számos nyelvre, köztük magyarra is. Leonard Cohen dalai⁴ és regényei⁵ világszerte ismertek és híresek. Mordecai Richler regényei közül is olvashatunk magyarul: a *Légy bátor és erős*-t⁶ és az *Így látta Barney*-t⁷. A korábbi időszakból mindenképpen meg kell említenünk Hugh MacLennant (1907–1990), aki a *Two Solitudes* (Két magányosság) című immár klasszikussá vált regényében⁸ a korabeli québeci angol-francia kapcsolatokat ábrázolja. Később sajátos szerepet játszottak az 1971-ben alakult *The Montreal Story Tellers* csoport (Montreali történetmondók) tagjai (Hugh Hood, John Metcalf, Ray Smith, Clark Blaise, Raymond Fraser), akik a versfelolvasások mintájára, rövidebb prózai alkotásaikból nagy sikerrel mutattak be részleteket montreali középiskolákban, főiskolákon, egyetemeken. Idővel John Metcalf, Clark Blaise és Ray Smith elhagyták Montrealt. Több író is hasonlóképpen cselekedett, köztük Bharati Mukherjee, Eliza

¹ A szövegben megjelenő fordítások sajátjaim, amennyiben nem jelölöm a megjelenési adatokban.

² DAYMOND, Douglas és LESLIE MONKMAN, *Introduction*. = *Stories of Quebec*. Szerk. DAYMOND és MONKMAN. Ottawa, Oberon, 1980. 5–10

³ Oly gazdag irodalmi hagyománnyal (québeci angol nyelvű irodalom) állunk szemben, melynek bemutatása külön monográfiát igényelne.

⁴ Leonard Cohen 2009-es budapesti koncertje fergeteges sikert aratott, minden korosztályt elbűvölt.

⁵ COHEN, Leonard. *A kedvenc játék*. Budapest: Ulpius-ház Könyvkiadó, 2003. Ford. SZÜR-SZABÓ Katalin, valamint *Szépséges lúzerek*. Budapest: Cartaphilius Kiadó, 2006. Ford. KÖRÖS László.

⁶ Budapest, Európa Kiadó, 1986. Ford. SÁRKÖZI Elga.

⁷ Budapest, Európa Kiadó, 1998. Ford. SZÁSZ Imre.

⁸ MACLENNAN, Hugh. *Two Solitudes*, Toronto, Macmillan of Canada, 1945.

beth Spencer, Scott Symons, Constance Beresford-Howe. A következőkben e jelenség lehetséges okaira fogunk röviden rávilágítani.

Québec az ún. Csendes forradalom ideje alatt, mely nagyjából az 1960-as éveket jelenti, komoly politikai, társadalmi és kulturális változásokon ment át. A társadalom szekularizációjával együtt egy új québeci nemzeti identitás volt kialakulóban. A liberálisok jelmondatai: *Il faut que ça change* (Változásra van szükség.), *Maître chez nous* (Saját otthonunkban mi legyünk az urak.) sok mindent elárulnak megvalósítandó terveikről, célkitűzéseikről. Megjelentek a federalista és a szeparatista frakciók a politikában, a függetlenségi mozgalom napról napra erősödött. Magyarországon is ismertté vált Charles de Gaulle, francia elnök híres mondata *Vive le Québec libre* (Éljen a szabad Québec!), mely a montreali városháza balkonján tartott beszédében hangzott el. Az elnök az Expo 1967 vilákiállításra érkezett. Már korábban, 1963-ban megalakult a *Front de libération du Québec, FLQ*⁹ (Québeci felszabadítási front), mely egy marxista, szeparatista csoport, nevükhöz több terrorista akció is fűződik. 1970 októberében elrabolták James Cross angol diplomatát, valamint Pierre Laporte-ot, aki tartományi munkaügyi miniszter volt, utóbbit meg is ölték, saját nyakláncával fojtották meg. Ezekre az eseményekre az *October crisis* (Októberi válság) kifejezéssel szoktak utalni. 1976-ban René Lévesque megalapította a nacionalista-szeparatista *Parti Québécois*-t (Québeci párt), és egy évvel később életbe lépett a 101-es törvény, mely szerint Québec egyetlen hivatalos nyelve a francia lett. (A törvény bonyolult, mert bizonyos feltételek mellett, és bizonyos körülmények között engedélyezi az angol nyelv használatát.) Két népszavazás igazolja azt, hogy kísérletek történtek Québec tartományban a Kanada más részeitől való elszakadásra is. Az elsőre 1980-ban került sor, melynek tétje Québec politikai autonómiája volt a gazdasági unió megtartásával. Ekkor 40% szavazott „igen”-nel, míg a második referendum teljes függetlenséget javasolt, ezt 49,4% támogatta. Mindkét szavazás után nagyon sok angol nyelvű québeci hagyta el a tartományt, hiszen nem érezték magukat sem anyagi, sem kulturális, sem nyelvi biztonságban. Mi sem természetesebb, mint az, hogy a társadalmi változások erősen befolyásolták az irodalmi életet is. Sokan távoztak, de sokan maradtak, és az új körülményekhez igazodva folytatták tevékenységüket.

Az 1980-as években a korábban virágzó angol nyelvű irodalom Québecben marginális szerepet kapott; a kisebbség a kisebbségben helyzet alakult ki, amellyel az íróközletnek is szembe kellett néznie. Linda Leith hosszasan elemzi azt, hogy a megváltozott körülmények miként hatottak az irodalmi életre.¹⁰ Kanadában sehol máshol nem kell olyan helyzettel megküzdeniük az íróknak, mint azoknak, akik az alapvetően francia nyelvű Québecben írnak angolul. Ezek az írók sok esetben érzik magukat elszigetelve, hiszen a québeciek kevés figyelmet fordítanak rájuk a nyelvi különbözőség miatt, az ország más részein élő pedig (angol)québeci voltak miatt szentelnek kevesebb figyelmet ezeknek a szerzőknek, akik sajátos körülmények és lehetőségek között alkotnak. A Québecben maradtak többsége nyitottá vált a megváltozott állapotokra, alkalmazkodott a francia dominancia következtében kialakult új feltételekkel való együttélés „szabályaihoz”, és önként vállalta azt, hogy aktívan vegyen részt

⁹ Számos tagja még ma is él, és továbbra is vallja radikális nézeteit.

¹⁰ LEITH, Linda, *Quebec Fiction in English during the 1980s: A Case Study in Marginality* (Québec próza-irodalma angol nyelven az 1980-as években: esettanulmány a marginalitásról), *Québec Studies* 9 (1989/90): 95–110.

abban a folyamatban, mely egy új angol-québeci identitás létrejöttét eredményezte.¹¹ Bruce Whiteman szerint a québeci angol nyelven írt irodalom az 1980-as és az 1990-es években „hullámzott” a politikai eseményektől függően, és természetesen az egyéni tehetségek sem voltak azonos szinten¹². Az aktív, de csendesebb '80-as éveket követte egy új időszak, mely az 1990-es évekkel indult el, és amelyet Leith „Anglo Literary Revival”-nak (Angol irodalmi újjászületés) nevezett el.¹³

Négy regény alapján fogom jellemezni ennek az irodalmi korszaknak a prózairodalmát; ezek a művek szorosan kapcsolódnak Montrealhoz. Természetesen születtek olyan alkotások is, melyeknek központi témája eltérő, nem kötődik Montrealhoz, illetve Québechez. A regényeket esettanulmányokként elemzem.

Gail Scott 1987-ben megjelent *Heroine* (Hősnő) című regényét¹⁴ több szempontból tekinthetjük az „angol irodalmi újjászületés” egyik fontos előfutárának. Scott (1945–) Ontarióból származik, és csak 1967-ben költözött Montrealba, éppen a csendes forradalom idején. Scott újságírói háttérrel rendelkezik, kétnyelvű (angol, francia), akinek sikerült teljesen beilleszkednie Québec kulturális miliójébe. Fordítással és irodalomelméleti kérdésekkel is foglalkozik. A *Heroine*, az 1993-ban megjelent *Main Brides* (Main fiatalasszonyai)¹⁵, és majd 2010-ben az *Obituary* (Gyászjelentés) is Montrealban játszódik. A város szinte önálló szereplővé válik mindhárom esetben. Közös a regényekben az is, hogy a főszereplők angol anyanyelvű nők, akik önként választották Montreal lakóhelyüknek. Ez alkalommal csak az első regényre koncentrálunk. A *Heroine* „hősnője” egy zománcozott fürdőkádban¹⁶ mondja el monológiáját, melyben/ből visszaemlékezik azokra az eseményekre, melyek az Októberi krízis alatt történtek, az emberrablásokra, a gyilkosságokra. A történelmi események 10 éves évfordulója adja erre az alkalmat. A narrátor bezárt állapota nem akadályozza meg abban, hogy monológiájába szervesen beleszöjje mindazt, amit lát, elképzeli, és ilyen módon megjelenítse Montreal dinamikus városképét. Szemünk előtt haladnak el a koldusok, hajléktalanok, prostituáltak, művészek, forradalmárok. Az olvasó szinte együtt mozog, siet a járókelőkkel. Köztük van egy amerikai turista is, aki egy távcső segítségével szemléli a várost a Mount Royal¹⁷ kilátójából. Ahogy mozdul a távcső, úgy tárulnak fel előttünk a városnak különböző részei. A távcső többek között követi egy indián nő városi sétáit, és egy férfit is, aki a hősnőnek korábbi

¹¹ 1981-ben az angol ajkúak 53%-a volt kétnyelvű Québecben, 2011-re 88%-ra nőtt a számuk. Létrejötték szervezetek, melyek támogatják a művészeteket köztük: Quebec Drama Federation (Québeci dráma szövetség), a Québec Writers' Federation (Québeci írók szövetsége) és az Association of English-language Publishers of Quebec (Angol nyelvű kiadók egyesülete). (LAYTON, Jack, *English-Speaking Quebecers = The Canadian Encyclopedia*. n. p. [Internetes elérés: 2016. május 3.]

¹² WHITEMAN, Bruce, *Quebec, Writing in English* (Quebec angol nyelvű irodalma) = *The Oxford Companion to Canadian Literature*. Toronto, Oxford UP, 1997. 981.

¹³ Ld. LEITH, Linda, *Writing in Time of Nationalism: From Two Solitudes to Blue Metropolis* (Írás a nacionalizmus idejében: A két magánytól a kék metropoliszig), Winnipeg, Signature, 2010.

¹⁴ SCOTT, Gail. *Heroine*. Toronto, Coach House Press, 1987.

¹⁵ A „Main” szó itt Montreal St. Laurent bulvárára utal, a hétköznapiakban gyakran emlegetik így a város egyik ütőterét.

¹⁶ Hasonlóképpen egy-egy zárt térből tekintenek ki a másik két regény narrátorai is; a *Main Brides*-ban az elbeszélő egy bárban ül, míg az *Obituary*-ban az újonnan érkező, de a „québeci nővé” válni akaró szereplő egy Montrealra jellemző „triplex”-nek elnevezett ház egyik lakásában renanzi gondolatait.

¹⁷ A Mount Royal Montreal tulajdonképpeni „hegye”, 233 méter magas, és fontos tájékozási pont.

szereleme volt: a férfi éppen felvételeket készít a városról. Az egyidejűség által a panorama több szinten, több szempontból teljesebbé válik. A mondat – „Ez a város.” – többször ismétlődik a szövegben, mely bővelkedik konkrét utcanevekben: Esplanade, St. Denis, the Main, rue Notre Dame, St-Dominique, Sherbrooke, Dorchester, Ste-Catherine, St-André, St-Joseph Boulevard, stb. Időnként betekinthezünk bárokba, éttermekbe, üzletekbe köztük: Figaro's Café, Place Ville Marie,¹⁸ Dépanneur on St. Henri,¹⁹ Bistro, Blue Café, Cracow bar stb. A város horizontális és vertikális ábrázolása egymást kiegészítik. Barbara Godard írja: „[...] azok, akik stabilitásra vágnak [Montrealban], azok a hegyhez ragaszkodnak, menedéket találva a kereszt²⁰ alatt, akik változatosságra vágnak, azok a folyó [Szent Lőrinc] felé tartanak”²¹. G. S.²², a hősnő megjegyzi: „Kisebb betűkkel és gyorsabban írok, úgy mint amikor a Harbour Restaurant-ban [Kikötő Étterem] írtam, szerelmem, amíg veled együtt hallgattuk ahogy a hajók jöttek-mentek a folyón” (64). Később ezt írja: „Tudom, felmegyek a hegyre. A szabadba. Keresztül a parkon. A lépcső segít lazítani a fojtogató tüdőmön. ... Felmegyek a lépcsőkön a csúcsra lévő faházig.” (74) G. S. monológja, mint ahogy arra a fenti idézetből következtethetünk, valójában az írás folyamatát szimbolizálja – miközben beszél illetve ír, folyamatosan hallgatja a rádiót, ahol a hírekben a 10 évvel ezelőtti eseményekre emlékeznek, és ezeket az információkat beilleszti a beszédébe/ szövegébe.²³ A történetekkel tud azonosulni, mindamellett, hogy ő Canada és Québec hivatalos politikája között foglal állást, őt a köztesség jellemzi. Ez megnyilvánul abban is, hogy a regényben az író igen sok francia kifejezést, mondatot használ kontextustól függően. Az ellentmondásoktól nem mentes élethelyzete ellenére G. S. meggyőzően állítja, hogy leendő regényének hősnője akkor, amikor először megy majd fel új montreali otthonába, biztos lesz abban, hogy a megfelelő helyre érkezett (22). Az író implicit módon utal saját döntésére, arra hogy Montrealban telepedett le, és ez az elhatározás egyértelműen helyes volt. A regény végére G. S. írónővé válik;²⁴ ezt a folyamatot kísérjük végig, miközben Montreal városképe tárul fel a szemünk előtt egy adott korszak politikai, kulturális eseményeivel együtt.

Robert Majzels (1950–) *City of Forgetting* (A feledés városa) című regényének²⁵ középpontjában is maga a város, Montreal áll. Majzels itt született, itt végezte egyetemi tanulmá-

¹⁸ A Place Ville Marie egy hatalmas bevásárló központ Montrealban, melyben sok iroda és hivatal is található, a föld felszínén és a föld alatt.

¹⁹ A dépanneur „vegyesbolt”-ot jelent franciául; ezt a szót az angol ajkúak is előszeretettel használják Québecben.

²⁰ A 31 méter magas fémből készült keresztet 1924-ben emelték fel a Mount Royal hegy tetejére.

²¹ GODARD, Barbara, *La Ville en vol/City in Flight. Tracing Lesbian E-Motion through Montreal*, Tessera 16 (1994 Summer), 51.

²² G. S. természetesen Gail Scottra, magára az íróra utal.

²³ Hasonló módon a *Main Brides* narrátorára felidézi azokat az eseményeket, melyek 1990-ben történtek Oka-nál, nem messze Montrealtól, ahol Mohawk indiánok lázadtak fel, mert területükön, szent földjükön golfpályát és társasházakat akartak építeni. A lázadás két hónapig tartott, a szövetségi kormány a hadsereget is bevetette. A *The Obituary* lábjegyzeteiben Rosine/I régmúlt történelmi eseményekre is visszaemlékszik, köztük a XIX. századi mesztic ellenállásokra, ily módon tudatosítva saját mesztic származását. Megjegyzendő, hogy Gail Scott felmenő rokonságában is találhatóak meszticetek.

²⁴ A mű gazdag metafikciós elemekben.

²⁵ MAJZELS, Robert, *The City of Forgetting*, Toronto, The Mercury Press, 1997.

nyait a Concordia egyetemen; költő, drámaíró, fordító. Több évet élt Kínában, jelenleg Calgaryban tanít az egyetemen. Az irodalomelmélet iránti mély elkötelezettségéről is ismert, formabontó, kísérletező író. Szülővárosának bemutatása különleges és merész módon történik. Majzels ugyanis megkérdőjelezi azokat a hagyományosan elfogadott nézeteket, melyek a metropolis²⁶ történetéhez kapcsolódnak. Sherry Simon felhívja a figyelmet annak az irodalmi reprezentációnak sokszínűségére, mely jellemzi Québec kulturális és [urbánus] tereinek megjelenítését²⁷; e jelenség bravúros példája²⁸ a *City of Forgetting*. A regény toposzának tekinthető az ismétlődő kereszt alak, illetve alakzat. A regény legelején utalás történik a Mount Royal csúcán lévő keresztre, melyet az író egy Tatlin-féle²⁹ emlékműhöz hasonlít. Simon szerint³⁰ ez az utalás Vladimir Tatlin elképzelt tornyára vonatkozik, melyet a Harmadik Internacionálé megdicsőítésére készített volna, de terve meghiúsult. Ezáltal, tehát a kereszt, egy vallási szimbólum, elveszti eredeti jelentését, sőt maga a keresztény hit/ideológia válik megkérdőjelezhetővé. A regény meglehetősen furcsa szereplőinek többsége a kereszt lábánál talál menedéket, ők a városi élet elől itt húzódnak meg a saját magul által épített kunyhókban, sátrakban. Többségükben hajléktalanok, a társadalomból kirekesztett alakok; köztük van Lady Macbeth, Che Guevara és Clytemnestra³¹ is. Felülről egy helikopter figyeli őket, mindennapjaikhoz hozzátartozik az is, hogy lemenni a városba, ahol céltalanul kószálnak, esetleg lopnak, szemetet gyűjtenek, koldulnak, hangszeren játszanak azért, hogy valamennyi pénzhez jussanak. Igazi „flâneurok/flâneuse”-ok (ógyelgő járókelők). Néha megismerik egymást, máskor elmennek egymás mellett, ami érthető, hiszen ők a „feledés városában” tengetik életüket. Az ő szemük által ismerjük meg a várost. Scott regényéhez hasonlóan itt is meg-elevenül Montreal helyszínrajza; a könyv nyitólapjára elhelyezett térkép segít a tájékozódásban, melyen Montrealnak azt a részét ábrázolja, ahol a nem túl eseménydús cselekmény játszódik. Ebben a regényben is jelen van a város két meghatározó pontja: a Mount Royal (a hegy) és a kikötő, akárcsak a *Heroine*-ban. Itt a két helyszín között nem feszül szoros ellentét, hiszen a kikötőben is két magára maradt embert ismerünk meg, akiknek sorsa sokban közös a „hegylakókéval”. Egyikük, Le Corbusier a híres francia építész, várostervező, másikuk Paul Chomedey de Maisonneuve, Montreal első kormányzója, közel laknak egymáshoz, szinte szomszédok a város régi részében. Le Corbusier tárgyakat gyűjt, különösen olyanok után kutat, melyek egyértelmű, félreérthetetlen geometriai formával rendelkeznek. Úgy véli, hogy

²⁶ Kanadában a „metropolis” szó egyértelműen Montrealra utal.

²⁷ SIMON, Sherry, *Culture and Its Values: Critical Revisionism in Quebec in the 1980s* (Kultúra és az értékei: kritikai revizionizmus Quebecben az 1980-as években), = Robert LECKER (szerk.) *The Canadian Canon*. Toronto: University of Toronto Press, 1991.

²⁸ A 159 oldal hosszúságú regényben 155 lábjegyzet található.

²⁹ Tatlin (1885-1953) festő, szobrász, építész, az orosz avantgarde jelentős képviselője.

³⁰ *Translating Montreal: Episodes in the Life of a Divided City* (Montreal fordításban: epizódok egy megszott városban), Montreal, McGill Queen's UP, 2006, 195–6.

³¹ Majzels azt mondja, hogy azért használt „valódi” karaktereket a regényben, hogy a hajléktalanság tényét ily módon hitelessé tegye – a rá jellemző valamelyest abszurd módon. (Interjú Lianne Moyes-szel „This could be what a conversation is – simply the outline of a becoming.” (Ez az is lehetne, ami egy beszélgetés, – egyszerűen a valamivé válás körvonala). Szerk. Allen, Robert és Angela Carr. *Moosehead Anthology 8 The Matrix Interviews*. Montreal: Dc Books. 2001. 127–45.)

„Az ember egy geometriai állat” (24), ez a gondolat inspirálja munkájában.³² Az általa kitalált ún. modulator, mely az emberi test arányaira épült, félreérthetetlen elutasításra talál társai körében. Ezt a mintát használta volna föl az elképzelt Radiant City („Tündöklő város”) város felépítéséhez is, melyet kereszt alakúnak tervezett; megbukott a modern építészet és a keresztény hit is, az utóbbi immár másodízben a regény folyamán. Le Corbusier egy alkalommal eltéved a szintén kereszt alaprajzú Place Ville Marie³³ bevásárló központban, akárcsak később Paul de Maisonneuve, amikor nehéz keresztjét próbálja felvinni a Mount Royal csúcsára, és hosszú útja során többek között ott is megpihen. Keresztje³⁴ nemcsak nehéz, hanem ráadásul egy düledező alkotmány is, mely fémből, fából, üvegből van összeeskábálva, és drót és madzag darabokkal van összekötve, jelezve a kereszt által sugallt hit érvényességének megkérdőjelezését, jelentőségének megszűnését. Miközben Paul de Maisonneuve keresztül-kasul megy a városon, mindvégig hallani véli a Mohawk indiánok imáit, melyek zavarba ejtik, megdöbbennek, sőt meg is ijesztik. Jean Mance-hoz³⁵ fordul segítségért, őhöz a fohászkodik. Óslakos és keresztény spiritualitás járja át a testét és a lelkét. Szinte rémülten veszi tudomásul, hogy a Place D’Armes³⁶ téren felállított szobor nem misszionáriusként ábrázolja őt, aminek magát valójában tartja, hanem egy „hiú” kormányzóként. A Notre-Dame bazilika előtt összegyűlt bámuló turisták csoportja gúnyosan tekint rá és meghökkenő keresztjére. Kétséges az is, hogy képes lesz-e majd felvinni a hegytetőre. Paul de Maisonneuve missziója megghiúsul, akárcsak korábban Le Corbusier-é. Azt sem tudjuk, hogy Clytemnestra milyen sikerrel jár, amikor rendszeresen koldul a Berri-de-Montigny metróállomásnál, melynek formája szintén a kereszt alakját idézi fel. A metróállomás speciális formájára külön felhívja a figyelmet az író. A kör bezárul: kereszt a hegyen, kereszt a föld felszínén, kereszt a föld alatt, bárhol is mutatkozzék mindaz, amit sejtet, az már a múlté. Vagy mégsem? A regény egy erős földrengés megelevenítésével zárul, mely Montrealt nagyjából elpusztítja; van azonban túlélő is, mint például Suzee, aki egy könyvtárban talál menedéket, és a *Relations*-t (Elbeszélések) olvassa, mely az „ő városáról szól” (159), tehát Montrealról. Minden bizonnyal a *Jesuit Relations*-t (Jezsuiták elbeszélései) tartja a kezében, mely 1632–73 között íródott. A misszionáriusok tevékenységeit foglalja össze, leírásokat ad az indián óslakosokról, fontos történelmi forrásnak tekinthető mű. Nem tudjuk, hogy milyen mondanivalót rejtett Suzee számára, milyen misszióra biztatja, vagy éppen riasztja el. A csapongó, kalandozó stílusban írt regény lezáratlan marad, és a város jövőét illetően kétségek között hagyja az olvasót.

Ahogy látni fogjuk John Brooke regénye, a *Last Days of Montreal* (Montreal utolsó napjai)³⁷ is hasonlóképpen zárul, kétségeket hagyva maga után. John Brooke 1951-ben született Torontóban. Montrealban él, gyakran látogat az ontariói Dunedin nevű kis falucskába. Az első referendum (1980) után költözött Montrealba, éppen akkor, amikor sokan elhagyták a vá-

³² Le Corbusier (1887–1965) svájci-francia építész találmánya a „modulator”, melynek lényege az emberi test arányainak alapul vétele a tervezésben.

³³ A Place Ville Marie eredeti helyén egy erőd állt, melyben Paul de Maisonneuve is lakott.

³⁴ Az első keresztet Paul de Maisonneuve állította fel a hegyen 1624-ben.

³⁵ Jeanne Mance szerzetesnő volt, 1645-ben ő alapította meg az első kórházat Montrealban.

³⁶ A Place d’Armes a montreali óváros egyik leghíresebb tere, ott található a Maisonneuve-emlékmű.

³⁷ BROOKE, John, *Last Days of Montreal*, Winnipeg, Signature, 2003.

rost.³⁸ Novellákat és detektív történeteket ír, fordító és szabadúszó biznissz író is ugyanakkor. A regény időpontja nagyjából az 1995-ös év, a második referendum éve, némi visszatekintéssel a korábbi történelmi eseményekre. Donald, az egyik kulcsfontosságú szereplő, 1986-ban költözik Montrealba, valamikor akkor, amikor Brooke is. Donald szülei korábban sokat meséltek neki Québecről, az első felfedezőkről: Samuel Champlainról, Jacques Cartier-ről. Sőt, édesapja a következő tanáccsal látta el: „Találj magadnak egy québeci hölgyet, és élj vele együtt! Akkor fogod csak igazán megtudni, hogy miről is szól ez az ország” (128). Így is tesz, de Pascale-lal boldogtalan a házassága. Pascale erőszakosan igyekszik őt átformálni, szeparatista nézeteit ráerőltetni. Dicsőíti Lucien Bouchardt, Québec szeparatista miniszterelnökét, akit „prófétaként” tisztel, ezzel szemben Donald „istenverte” politikusnak tarja (26). Korábban Donaldnak írt levelében emlékezteti férjét arra, hogy már 1613-ban Champlain kifejtette XIII. Lajos királynak, hogy ennek az új földrésznek természetesen a francia lesz majd a hivatalos nyelve (128). A regényben nagyon sok a francia kifejezés, mondat, párbeszéd, tükrözve a városra jellemző polifóniát. A nyelvi kódok váltása természetes jelenség Montrealban.³⁹ Megszokott az effajta kommunikáció, bár nem mindig feszültségmentes. Bruce, a regény egy másik szereplője, például elmenekül egy piaci veszekedés elől, ahol a francia „felerősödik” és ő „elveszítettnek” érzi magát (132). Később azonban arra a következtetésre jut, hogy mindegy, hogy az ember „angolul” vagy „franciául” hal meg, végül is mindkettő ugyanazt jelenti (132). A *Last Days of Montreal*-ban az olasz nyelv is megszólal. Simon szerint „Sok montreali tapasztalja azt, hogy a város hagyományos közösségeinek hangja [francia és angol] már nem tükrözik a jelen valóságát, mert a közösségek sokszínűek lettek, nem lehet őket könnyen meghatározni se nyelvi se etnikai alapokon” (szögletes zárójel eredeti). Érdekes módon Bruce, miután elvált feleségétől, aki a gazdag angol negyedben, *Westmounton* él továbbra is, a város északi részébe költözik, melyet Brooke így ír le: „Voltak ott olasz csoportok, görög csoportok. Az örményeknek megvolt a saját csoportja, akárcsak a haitiaknak vagy a szíreknak. Voltak mindenféle latin-amerikai emberek, akik Montrealban találták meg a helyüket, különböző afrikai emberek, és elképesztő keveréke a délkelet-ázsiaiaknak, valamint sokan mások az indiai szubkontinensről. Ezek a csoportok büszkén vallották magukat kanadainak, masszívan federalisták voltak, de a krízis, mely az egységet illeti, nem érdekelte őket különösebben [...]” (16)

Bruce ex-felesége nem tudja megdöbbenését leplezni, amikor megtudja, hogy volt férje hol lakik: „Hol is laksz? Az Isten szerelmére”. Közben lenézően tekint rá. Mintha az északi városnegyed egy másik (nagyon) gyatra bolygón lenne” (122). Bruce ide költözött, de ő is – akárcsak a többi szereplő – sokat van úton. Közülük a legnyughatatlanabb, *Last Days*: ő egy kerekesszékekkel „járja” a várost, melynek háttámlájára „*Last Days of Montreal*” van írva. Csak *Last Days*-ként emlegetik. Szemlélődve hajt keresztül a város különböző részein, vonzódik az északi kerületekhez, azért is, mert ott lakik szerelme. *Last Days* a regény mindenütt jelenlévő, és mindentudó figurája, rendkívül tájékozott, édesanyja francia volt, édesapja pedig angol; gondolkodásmódja pártatlan. Körültekintő, megfontolt megjegyzéseivel sokat elárul Québec múltjáról és jelenéről. Extravagáns alak, aki nem tudjuk, hogy miért, otthontalan, előfordul, hogy a Jacques Cartier híd alatt húzódik meg, de fent a hídon is szeret időt eltölteni. Itt

³⁸ 1971 és 1986 között kb. 200 ezer angol ajkú költözött el Montrealból. (Layton, Jack. „English-Speaking Quebecers.” *The Canadian Encyclopedia*. n.p. Utolsó letöltés: 2016. május 3.)

³⁹ Ld. a 30. sz. jegyzetben i. m. 10.

menti meg egyszer egy olasz bevándorló nő életét, aki öngyilkosságot kísérelt meg.⁴⁰ Last Days a politikát teszi felelőssé az emberek végletes elkeseredettségéért, de az öngyilkosjelöltet is, akivel párbeszédet folytat, hibáztatja politikai tájékozatlanságáért. Ezen a hídon látjuk először, és itt mondunk neki búcsút, amikor elhagyja a várost, és mindazokat, akiket megismert. Ismerősei korábban egymástól fizikailag és érzelmileg is távol éltek, a regény vége felé egy halvány reménysugár csillan fel, mely arra enged következtetni, hogy valamilyen harmónia alakulhat ki az eltérő személyek között. Sok minden köti őket össze, hiszen egy helyen – igaz nagy, és ellentmondásokban gazdag városban – élnek. Last Days, ahogy jött, úgy távozik is. A regény nyitott marad; mit is jelenthet a címe? Vajon azt, hogy Montreal utolsó napjait éli, pusztulásra van ítélve, vagy azt, hogy eljött az az idő, amikor a megoldhatatlannak tűnő társadalmi, politikai, nyelvi, etnikai, faji feszültségek feloldására esetleg lehetőség kínálkozik, új perspektívák nyílhatnak, mivel egy időszak végéhez ért, lezárult, és egy új veszi kezdetét.

David Homel (1952–) *Midway* (Félúton) című regénye⁴¹ a szerző nyolc regénye közül az első, mely igazán „montreali regénynek” tekinthető. Szépiírói tevékenységéhez hozzátartozik az írás tanítása középiskolásoknak, és rendszeresen ad órákat a montreali Concordia egyetemen is. Nagyon sokat fordít, filmrendező, újságíró. 1974-ben, a vietnámi háború alatt hagyta el szülővárosát, Chicagót, és költözött Torontóba, majd 1981-ben Montrealban telepedett le, mert ezt a várost emberbarátibbnak találta.⁴² A *Midway* főszereplője Ben Allan, chicagói zsidó származású férfi, aki Montreal egyik főiskoláján tanít. Nemrégben egy esszéjével díjat nyert, melyet a „dromománia” képzeletbeli betegségéről írt, mely „elterjedt” volt a XIX. századi Franciaországban.⁴³ Ezek a betegek legyőzhetetlen vágyat éreztek arra, hogy folytonosan menjenek, azzal az állandó kényszerrel éltek együtt, hogy szüntelenül úton legyenek. Ebben a „mániában” szenved Ben is, aki ezt mondja: „Örökösen azzal küszködöm, hogy valahol máshol lehessenek” (9). Ben élethelyzete némiképp hasonló a különleges betegségben szenvedőkéhez, ha ő nem is áll igazi kényszer alatt, bár saját házában, ahol mindenkinek van saját, külön szobája, idegennek érzi magát, mivel neki nincs, így onnan inkább el is menekül. Akkor érzi magát jól, ha az utcákat rója. A terapeuta feleségének sincs ez egyáltalán ellenére, sőt biztatja is arra, hogy minél többet kószáljon a városban. Így idejének nagy részét azzal tölti, hogy édesapját – aki Chicagóból Montrealba költözött és pillanatnyilag egy idősek otthonában él – meglátogatja, időnként sétálgat is vele. A város másik részében pedig gyakran keresi fel barátnőjét, aki önként kezelte magát egy elmeógyógyintézetben. Ben sokat van úton, és ezekről az élményeiről számol be oly módon, hogy Montréal páratlan, nyüzsgő arculata elevenedik meg az olvasó szemei előtt. Chicago és Montreal többször kerül összehasonlításra – az utóbbi előnyére –, erre különösen azok az alkalmak adnak lehetőséget, amikor Allan édes-

⁴⁰ Átlagban évente 54 ember próbál meg öngyilkosságot elkövetni a Jacques Cartier hídról, és 10 embernek sikerül. A város vezetésében a védőkorlátok meghosszabbítása, illetve újak felállítása állandó vita tárgyát képezi. Raymond Beauchemin regényében *Everything I Own* (Minden, ami az enyém) (Toronto, Guernica, 2011) a narrátor ezen a hídon kerül forgalmi dugóba azért, mert éppen egy öngyilkosjelöltet próbálnak megmenteni. Az ott eltöltött idő ad alkalmat arra, hogy visszagondoljon azokra az eseményekre, melyek Québecben történtek az 1970-es évek óta.

⁴¹ HOMEL, David. *Midway*. Toronto, Cormorant, 2010.

⁴² Az információt az író osztotta meg jelen sorok szerzőjével, e-mailen, 2017. augusztus 21-én.

⁴³ Interjú Lyng Walterrel. Tackling mid-life. (Küzdelem életutunk felénél) *The Suburban.com*. [Elérés: 2013. február 12., o. n.]

apjának mutatja meg a várost, aki több ízben áll értetlenül az előtt, amit lát és tapasztal. Morris, az apa elveszve érzi magát Montreal multikulturális világában, például, amikor a kirakatokat szemléli. Máskor elmarasztaló, hangos kritikai megjegyzéseket tesz a haszid zsidók öltözékére, ekkor fia felvilágosítja, sőt kioktatja arról, hogy Montrealban létezik valami, amit „toleranciának” (164) hívnak. Morris zavarodottan áll a francia nyelv használata előtt is, azt végképp nem érti, hogy a fia hogyan tud kenyeret keresni éppen a francia nyelv használatával. Homel szerint: „Az az érdekes a *Midway*-ben, hogy az emberek vagy franciául beszélők, vagy angolul [vagy valamilyen más nyelven], de az olvasó valójában nem is tudja, hogy ki kicsoda, és ez nem is lényeges. Ez az én elképzelésem Montrealról, mely eltér sok más emberétől”⁴⁴ (szögletes zárójel az eredetiben). Ben számára is teljesen természetes az, hogy két nyelven beszél, éli életét, és azt gondolja (bizonyára a szintén kétnyelvű szerzővel együtt), hogy: „A nyelv körüli vita megélhetést jelent sok ember számára, akik közül sokan politikusok, és enélkül nem lenne miről beszélniük” (93). A regényben előfordulnak francia kifejezések, de ez nem jellemzi alapvetően a szöveget. A nyelvhasználat kérdését nem hagyja figyelmen kívül az író, de metanyelven közelíti meg a jelenséget, ily módon kevésbé tűnnek fel a nyelvek közötti váltás sajátosságai, hiszen Homel és Allan számára ez egy természetes dolog. Montreal sokszínű nyelvi valósága nem probléma Ben számára. Egyik alkalommal kíváncsian figyeli, ahogy egy kínai és srí lankai ember valamilyen módon társalog egymással, de mindketten angolul káromkodnak. Egyáltalán nem ellenzi azt, hogy fiának frankofón barátnője van, mindössze szeretné, ha fia pár angol idiomatikus kifejezésre megtanítaná. Ben nyitott erre a világra, ahol a nyelvek keveredése a mindennapok szerves része. Hasonlóképpen megértő figyelemmel kíséri a városkép változását, és észrevételezi például azt, hogy a korábban zsidó kézben lévő boltok, hogyan alakultak át tamil és vietnámi zöldségesekké. Örömmel látja, hogy két autószerelő – egy kurd és egy török – miként kávéznak békésen itt (Montrealban) együtt, míg otthon megölték volna egymást. Homel így vall: „Ez az én elképzelésem Montrealról, egy olyan helyről, ahol emberek keverednek egymással, együtt élnek különböző identitásaikkal”⁴⁵. Ben Allan rendkívüli érzékenységgel és pártfogólag kezeli a városra jellemző sokszínűséget; objektív, tényszerű élményeit láthatóan elfogulatlanul értelmezi. Magánéletében úgy tűnik, hogy élete közepének krízisét tapasztalja meg; a közvetlen mikrokörnyezetéből menekülve a város nyújtotta makrokörnyezetben lel nyugalomra. Mint egy kiegyensúlyozott „pszicho-turista” Montreal utcáin talál harmóniára. Érdekes módon abban a városban történik ez meg vele, mely nem mentes a diszkrepanciáktól, de ő Simon kifejezését használva, azt a „gyümölcsöző disszonanciát” értékeli⁴⁶, mely a város sajátja, és amelyből mindennapjai táplálkoznak, ami erőt ad neki, ami biztonságot nyújt számára.

A négy regény bizonyossága szerint annak ellenére, hogy a kortárs angol nyelvű québeci írók kettős marginalitásban élnek, tovább tudják vinni a korábbi hagyományokat, és azokat sajátos vonásokkal gazdagítják. Most csak pár művet használtunk fel ennek igazolására, de számos más mű is arról tesz tanúbizonyságot, hogy ez a kisebbségi irodalom él, és szerves részét alkotja a québeci irodalomnak és a kanadai irodalom egészének is. Az írók többségét megihletti sajátos helyzetük: „Mi anglofónok vagyunk a legkiváltságosabb kisebbség az or-

⁴⁴ Az információ forrása: az írótól érkezett e-mail (2013. március 28)

⁴⁵ Forrás: David Homel e-mailje (2013. március 28.)

⁴⁶ Curran, Peggy. id. Sherry SIMON, *The benefits of living in a double culture*, The Gazette. 2012. november 12. [Online elérés: 2013. október 21., o. n.

szágban [...]. A művészeknek nyitott pórusokkal kell élniük, érzékenyeknek kell lenniük a fájdalomra, a derűre, az érzékiségre, és az őket körülvevő kreatív alkotásokra”, véli Scott.⁴⁷ Ezek a regények szorosan kötődnek Montrealhoz, mindegyik sajátos, egyedi képet alkot a városról, melyhez az írók egyértelműen ragaszkodnak, akárcsak elődjük, Leonard Cohen, aki ezt írja: „Egyesek szerint az ember sosem hagyja el Montrealt, mert ez a város, mint Kanada maga, arra szolgál, hogy megőrizze a múltat [...]”⁴⁸. Ezen regényeket a folyamatosan változó város mindennapjai ihlették; különböző megjelenítési formákban, köztük a kísérletező, a linearitást messze elkerülő írásmódtól a hagyományosig találunk példákat, de maga a városkép, mely eltérő mértékben és hangsúllyal politizált az írásokban, nagy szerepet játszik mind-egyikben. A korábbi regényekkel ellentétben, melyek alapvetően Montreal nyugati (angol lakta) és keleti (inkább francia lakta) részeinek szembeállítására épültek, e regények a város nagyobb részét járják körül (például az északi városnegyed, a hegy, a kikötő vidékét), hiszen a metropolis sokat változott a multikulturalizmus megjelenésével, amely alapvetően átalakította a város szerkezetét is. Az írók Québec iránti nyitottságát, vonzódását tanúsítja az is, hogy előszeretettel használják a francia nyelvet, vagy az azzal való együttéléstről pozitívan nyilatkoznak. Ők azok, akik a québeci interkulturalizmus támogatói és annak hirdetői, hogy lehetséges az eltérő kultúrák között hidakat építeni, és nemcsak egymás mellett, hanem egymással is együtt élni.

⁴⁷ Interjú Linda Leith-szel. *Matrix* 28 (1989), 24. Scott véleményével összecseng Majzels gondolata is: „[...] az angol nyelvű québeci írók sajátos helyzete lehetőséget kínál egy életet igenlő, életben gazdag művészeti gyakorlat kibontakozására, a nyelvre való komoly odafigyelésre és arra, hogy az miképpen alakítja az élethez való viszonyunkat. [...] Elfogadott tényként kezeltem az anglofón közösség marginalizált helyzetét, és azt, hogy a frankofón többség némi zavarodottsággal és gyanakvással tekint ránk.” (Ld. Despair as Oppositional Practice: Writing the Minority within Québec’s English Minority [Kétségbeesés mint ellentétes gyakorlat: kisebbségről írni az angol nyelvű québeci kisebbségből], *Québec Studies*. 44 [Winter 2007/Spring 2008], 67.)

⁴⁸ Id. KÜRTÖSI Katalin, *Napló gitárkísérettel: Leonard Cohen, a (poszt)modern szerző*, Tiszatáj, 2015. augusztus, 99.